

LA CATALUNYA BORBÒNICA (1641-1659): VIRREGNAT I DINÀMIQUES DE PODER DURANT EL GOVERN DE LLUÍS XIII I LLUÍS XIV DE FRANÇA AL PRINCIPAT

Daniel Aznar

Universitat de Barcelona

RESUM: Una de les conseqüències del Tractat dels Pirineus fou la renúncia de la Monarquia de França a les seves pretensions de sobirania sobre Catalunya. Durant onze anys, de manera real, i encara set més de manera parcial, els Borbó van regnar sobre el territori català. Sense presentar-se mai per prestar l'exigit jurament, van delegar les seves funcions en virreis continuant així amb l'ús de la Monarquia Hispànica.

PARAULES CLAU: Lluís XIV, Harcourt, La Mothe, virrei, Catalunya, França, Espanya.

Introducció: El virregnat de Catalunya a la Monarquia de França

Una de les conseqüències del Tractat dels Pirineus fou la renúncia de la Monarquia de França a les seves pretensions de sobirania sobre Catalunya. Durant onze anys, de manera real, i encara set més de manera parcial, els Borbó van regnar sobre el territori català. Sense presentar-se mai per prestar l'exigit jurament, van delegar les seves funcions en virreis continuant així amb l'ús de la Monarquia Hispànica.

El règim català es fonamentava en la presència continuada –però fictícia– del rei: «cap del cos polític català [...] “persona pública” i “persona comuna” per excel·lència. [A qui] corresponien dues funcions supremes: l'administració de justícia (...) i la protecció de la comunitat i dels seus membres».¹ La desesperada situació militar i social a la fi del 1640 havia palesat el col·lapse a què estava condemnat el Principat orfe de príncep. Les dues primeres atribucions reials, el poder militar i el poder judicial, convertien el rei en una figura indispensable, com a garant de la defensa del territori i de l'ordre social. Malgrat els escrúpols dels dirigents de la revolta del 1640, el carreró sense sortida a què havien arribat les relacions amb la cort de Madrid i la pressió militar del marquès de Los Vélez, els van forçar a una ruptura amb el seu senyor natural i legítim. L'aclamació d'un altre príncep apareixia com l'única opció per restaurar l'ordre polític català, i com és sabut no era una opció històricament inèdita.

«L'antirei», en el sentit jurídic i polític, no podia ser altre que Lluís de França, veí poderós i arxienemic de la Casa d'Àustria, amb tanta capacitat com interès d'esposar la causa dels catalans. Una volta substituït el príncep i la dinastia, des de Catalunya s'insistí pel nomenament i la vinguda d'un virrei que restablís l'ordre al país i que assegurés la continuïtat institucional i la presència permanent d'un exèrcit.

La designació del virrei era potser l'acció reial més intensament carregada de *Maiestas*. El príncep dipositava la seva autoritat reial de manera temporal en un dels seus subjectes a fi que aquest l'exercís en un dels seus estats. Si aquest estat era el Principat de Catalunya, tot just «desintegrat» de la Monarquia d'Espanya, i aquest príncep, el representant d'una dinastia nova, electiva i aliena, l'episodi revestia una importància singular. El feble perfil de dos prínceps absents, un rei malalt a les acaballes de la seva vida, Lluís XIII, i un rei infant, Lluís XIV, va fer recaure sobre llurs virreis un pes polític i simbòlic més important que d'ordinari, com a imatge accessible de la nova Monarquia. Els virreis eren l'eix de la integració política del Principat a la Corona dels Borbó.

Tenint en compte aquesta realitat i el paper indispensable que tenia el virrei com a executor de les prerrogatives reials, l'elecció dels titulars d'aquesta «vicemajestat»² fou un afer central de la política reial francesa a

1. «El comte-rei, anomenat gairebé sempre Dominus Rex des de la unió amb Aragó, era nogensmenys que el cap del cos polític català. [...] n'era la “persona pública”, i la “persona comuna” per excel·lència. I li corresponien dues funcions supremes: l'administració de la justícia (en l'ampli sentit que l'expressió tenia aleshores) i la protecció de la comunitat i els seus membres. La figura del rei com a Dispensator salutis populi era un lloc comú medieval, i això explica que Miquel Sarrovira afirmés que els catalans fruïen “de la mayor llybertat de totes, que és viure en seny y protecció de Prínceps Christianissims y benignes”». Xavier GIL, «El discurs reialista a la Catalunya dels Àustria (1652) en el seu context europeu», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18, 2, 1998, p. 475-487.

2. Denominació interessant que utilitzava l'astròleg Jean DUFOUR en dedicar al príncep de Conti, en aquell moment virrei de Catalunya, la seva obra: *La delinéation des chemins du soleil et de la Lune et des jardins de son dragon. Avec la supputation de l'Eclipse Solaire 6 Février*

Catalunya. L'elecció dels virreis responia, en primer lloc, a criteris propis de la política interior francesa: les dinàmiques de grups de poder a la Cort, particularment intenses durant la transició entre la Monarquia de Lluís XIII i Richelieu i la minoritat de Lluís XIV, d'altra banda l'evolució de les relacions entre la Corona i l'aristocràcia. El període 1642-1652/1659, en què la unió dinàstica francocatalana es va produir, correspon a un moment de profundes transformacions polítiques a França, inscrites en el procés de construcció de l'estat reial. Un dels objectius d'aquest estudi és veure com aquestes realitats van influir en la pràctica del poder reial a Catalunya.

D'altra banda, la provisió del virregnat havia de tenir en compte la situació militar i de les expectatives polítiques dels catalans. Es tractava de la forma de diàleg polític al més alt nivell entre la Cort i la província. Dos aspectes clau que marcaren aquest diàleg foren la recepció de les decisions reials per part de l'opinió general catalana, i la lluita de faccions al si de les classes dirigents francocatalanes.

Al llarg d'aquestes pàgines volem analitzar la naturalesa de les relacions polítiques entre la Monarquia de França i el Principat a través dels seus virreis, concentrant l'atenció en les condicions i circumstàncies que envoltaren les successives provisions del virregnat, i en la integració dels *Alter-nos* reials en el complex laberint d'aliances i de poder de la Catalunya borbònica.³

La integració de Catalunya dins una monarquia en transició (1642-1644)

Richelieu i Catalunya: una integració a la francesa

El dos primers virreis francesos, els mariscals de Brézé i de La Mothe, s'inscriuen en la fase final del ministeri de Richelieu. El primer, Urbain de Maille-Brézé, era capità de guàrdies de *corps* del rei, cavaller dels Ordes, conseller d'Estat, governador de Saumur i d'Anjou, i antic ambaixador extraordinari a Suècia (1631): càrrecs i honors de Cort, poder provincial i experiència diplomàtica. Brézé era per damunt de tot cunyat de Richelieu. No obstant això, no fou designat virrei a proposició del cardenal sinó a la del príncep de Condé.⁴ Condé desitjava des de feia anys el matrimoni entre el seu hereu, el duc d'Enghien, i Mlle. de Brézé. A través de la filla del mariscal de Brézé, la casa de Condé aspirava a segellar amb llaços de sang la seva privilegiada i estable aliança política amb Richelieu. Un problema s'interposava en la realització del projecte: Brézé havia perdut el favor del seu cunyat al 1638, i restava exiliat de la Cort. La maniobra de Condé, proposant el seu futur consogre com a virrei, havia de servir de pont per a la reconciliació necessària entre Richelieu i el pare de la futura duquessa d'Enghien. D'aquesta manera el príncep guanyava la gratitud i la fidelitat de Brézé, i evitava a Richelieu haver d'abaixar-se donant el primer pas envers el seu cunyat.

En efecte, el cardenal desitjava poder comptar novament amb Brézé. La situació política del primer ministre als voltants del 1640 no era gens còmoda. La quasi totalitat dels prínceps de la Sang i bona part de l'aristocràcia li eren obertament adversos.⁵ Richelieu necessitava aliats fidels per portar a terme la seva política, particularment quan es tractava d'embarcar el país, esgotat per l'esforç de la guerra, en una nova i arriscada empresa bèl·lica, com era la de Catalunya. El retorn de Brézé a l'escena cortesana, tant com l'associació d'altres parents de Richelieu a la direcció de la guerra catalana,⁶ constituïen condicions clau per l'èxit en la lluita contra la casa d'Àustria i fins i tot per la supervivència del règim cardenalici.

El virregnat de Brézé va durar menys de tres mesos. Malalt, poc afeccionat a la tasca de govern que se li havia encomanat, i vexat per l'engrandiment de la figura del seu subaltern més immediat, el comte de La Mothe, Brézé va sol·licitar al cardenal el seu relleu.

après midi l'An de grâce 1655. Pour l'agréable spéculation céleste de Sa Sérénissime Altesse De Conty, vice-Majesté de Catalogne. Bibliothèque Nationale de France (BNF), fonds français (f.fr.) 7486.

3. El període de sobirania francesa a Catalunya ha estat objecte d'escasses monografies en relació amb la quantiosa bibliografia consagrada a la Guerra dels Segadors. Citem a continuació la llista exhaustiva dels estudis que existeixen sobre el tema. L'obra clàssica –amb un valor que reposa més sobre l'impressionant treball de reconstrucció dels fets, més aviat que sobre la reflexió interpretativa– resta l'obra de Mossèn Sanabre: Josep SANABRE, *La acció de França en Cataluïna en la pugna per la hegemonia de Europa (1640-1659)*, Barcelona: RABL, 1956. En la darrera dècada altres autors s'han ocupat del tema: Òscar JANÉ CHECA, *França i Catalunya al segle XVII. Identitats, contradintitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja-Barcelona: Afers, 2006; i Sophie GONZÁLEZ RUGGIERI, *La Catalogne de 1640 à 1659: l'administration française d'une province placée sous la protection des rois de France*, tesi sota la direcció de Didier Baisset, Universitat de Perpignan, 2006. Disposem també del *Mémoire de maîtrise* de Daniel SÉRÉ, *La France et la Catalogne de 1640 à 1654 d'après les archives françaises, mémoire* sota la direcció d'Yves Marie Bercé, Paris IV: Université Paris-Sorbonne, 1997.

En l'actualitat preparam una tesi doctoral sota la codirecció de Lucien Bély i Fernando Sánchez Marcos sobre la unió francocatalana de 1641-1652/1659, analitzant aquest procés a través de l'acció política dels virreis francesos i de les relacions de la cort de França amb Catalunya.

4. Carta de Brézé a Condé. Archives Condé, Chantilly, (AC), M XXII, f. 54.

5. El comte de Soissons, cosí de Lluís XIII, es va alçar en armes venent l'exèrcit reial a La Marfée. Només la seva mort oportunitat accidental al final de la batalla va salvar el règim cardenalici.

6. A més de Brézé, altres parents i aliats de Richelieu foren designats com a principals caps militars a Catalunya: La Mothe-Houdancourt, el seu nebot, com a lloctinent militar al Principat, La Meilleraye, el seu cosí, com a cap de l'exèrcit pel setge de Perpinyà, Maille-Brézé (fill del mariscal de Brézé), el seu nebot, com a almirall de la flota que havia d'actuar a les costes catalanes...

En efecte, des del moment de la seva arribada a Catalunya, Philippe de La Mothe-Houdancourt va acumular els més alts honors: una reserva de promoció a l'Orde del Sant Esperit (1641),⁷ el bastó de mariscal de França i poc després el ducat de Cardona (1642).

La designació de La Mothe com a virrei i successor de Brézé sembla acuradament preparada per l'entorn de Richelieu. La Mothe era parent del cardenal –nebot en segon grau. Havia estat enviat a Catalunya com a lloctinent dels exèrcits francesos al febrer del 1641, abans de l'arribada del virrei Brézé. El seu principal mèrit fou el d'aconseguir persuadir Richelieu d'arriscar-se a emprendre una autèntica ocupació del territori interior del Principat, no limitant-se al control del Rosselló. La Mothe comptava amb influents parents a la Cort, el seu germà, bisbe de Rennes i jove confident de Richelieu, el seu oncle Amador de La Porte, Gran Prior de França –oncle carnal del cardenal– i el secretari d'Estat de la guerra, Sublet de Noyers, que era també el seu oncle. Aquest darrer havia fet nomenar intendent de Catalunya René Voyer d'Argenson, aliat i parent, un home en plena sintonia amb el futur virrei. Les victòries de La Mothe a Vilafranca i Lleida durant la campanya del 1642 i la seva lleialtat al cardenal durant la conspiració de Cinq-Mars el convertiren en un virrei *in pectore* abans de la renúncia de Brézé.

La plena confiança de Richelieu en un primer moment, i més tard les dificultats del nou primer ministre, Mazzarino, per consolidar-se en el poder, van permetre a La Mothe exercir el seu govern amb una gran llibertat respecte a la Cort. Els seus detractors a Catalunya el comparaven amb un príncep sobirà, altiu i absolut.⁸

La concentració del poder de la qual gaudí La Mothe fou afavorida per Richelieu. De fet, el cardenal va voler fonamentar el control francès del Principat sobre la primacia política, social, feudal i eclesiàstica d'una família aristocràtica francesa, els La Mothe. Amb aquest objectiu el nou virrei havia estat promogut a l'únic ducat de Catalunya –amb grandesa d'Espanya–, i el seu germà, Henri de La Mothe, preconitzat com a futur arquebisbe de Narbona. En aquesta darrera decisió de Richelieu podem endevinar la idea de restaurar l'estructura eclesiàstica catalana de l'època carolíngia, establint així una continuïtat amb el període que servia de referent legitimador de la sobirania borbònica. L'arquebisbe de Narbona, primat de les Gàl·lies narboneses, podria substituir el de Tarragona, primat d'Espanya, com a cap de l'església catalana.

Aquesta estratègia dinàstica palesa una transposició a Catalunya del model politico-social característic de les províncies del Regne de França. Richelieu apostava per una quasi infeudació de l'autoritat reial a Catalunya en favor de La Mothe. Donant-li el primer títol i patrimoni aristocràtic del Principat, Richelieu, garantia al virrei els mitjans financers i polítics necessaris per sostenir la seva acció de govern. Però no es tractava d'una administració personal i passatgera d'un ducat segrestat, sinó d'una autèntica investidura que projectava dinàsticament La Mothe a Catalunya. Si bé la Monarquia francesa es va recolzar sovint en les nissagues locals influents per establir el domini reial a les províncies,⁹ la singularitat del cas de La Mothe és que es tractava d'un procés a la inversa en què el càrrec polític havia precedit i afavorit la implantació feudal i social del titular a la província que governava. Així, un sistema que, podríem pensar, la Corona acceptava per possibilisme polític, s'assumia de forma positiva. Aquest episodi que hom podria assenyalar com a signe d'un «antimodernisme» polític de Richelieu, avala més aviat la idea que la construcció de l'estat reial, més que una doctrina política era una voluntat d'acció.¹⁰

La construcció d'una clientela francocatalana: el «motisme»

L'assentament de la nova administració reial obria una perspectiva encoratjadora per als notables catalans en la mesura que existia un bon nombre de càrrecs, oficis i beneficis a redistribuir. L'ambaixada catalana del 1641 va posar per primera vegada en contacte físic els dirigents catalans amb el seu nou príncep. El noble Josep de Margarit i el canonge d'Urgell Llorenç Barutell, caps de la delegació diplomàtica catalana, complimentaren la família reial, el cardenal i els ministres.

La Cort com a espai de poder fou el terreny on es van teixir les primeres fidelitats personals entre catalans i francesos. Richelieu i Sublet de Noyers van rebre els enviats catalans que també es trobaren amb La Mothe i d'Argenson, pressentits aleshores com a lloctinent militar i intendent dels exèrcits reials a Catalunya. Margarit i Barutell accediren poc després als dos més alts càrrecs que l'administració reial reservava als naturals del país, els de governador i canceller. Amb aquestes nominacions, Richelieu s'assegurava la fidelitat personal dels dos catalans més influents de la província.

7. Carta de Richelieu a La Mothe amb promesa de la promoció a l'orde del Sant Esperit, 8 d'octubre de 1641. BNF, Nouvelles acquisitions françaises (NAF), 15460.

8. Cf. la carta anònima enviada des de Catalunya a la Cort, de Barcelona, 3 de maig de 1644. Archives du Ministère des Affaires Étrangères (AMAE), Correspondance Politique (Corresp. Pol.), Espagne, 21, ff. 208-209.

9. Ariane BOLTANSKI, *Le duc de Nevers et l'État royal, genèse d'un compromis, ca 1550 - ca 1600*, Ginebra: Droz, 2006.

10. Com ho assenyala Etienne THUAU analitzant «le courant étatique» a la seva obra *Raison d'État et pensée politique à l'époque de Richelieu*, París, 1966 (ed. Albin Michel 2000), p. 168.

La integració del governador i el canceller a la clientela cardenalícia es va consolidar sota el virregnat de La Mothe. Aquest reunia a la seva autoritat institucional com a representant del rei, la condició de representant natural del seu oncle, i com a tal la de font del favor. Així, mentre el virrei trobava en Margarit i Barutell dos «amics» amb un considerable poder de mobilització clientelar sobre el qual sustentava la seva acció de govern i el seu arrelament feudal com a duc de Cardona, aquests se situaven en una posició privilegiada d'accés a les gràcies reials. La perfecta reciprocitat d'interessos entre La Mothe, Margarit, Barutell i els altres personatges que es van integrar en el «partit» del virrei, constituïa de fet la clau de volta de la unió política francocatalana.

Margarit va esdevenir el paradigma d'aquest sistema. Durant el govern de La Mothe, el governador va acumular promocions i prebendes: el grau de mariscal de camp dels exèrcits del rei de França i l'usdefruit del patrimoni dels marquesos d'Aytona, el govern de la plaça de i port de Palamós per al seu oncle Joan de Margarit, o la promesa de la mitra de Lleida per al seu germà Vicenç de Margarit, per citar només les més rellevants. Un *valido* en tota regla que, a més d'un quasi monopoli del favor virregnal, estenia la seva influència a la mateixa intimitat del virrei.¹¹

Amb la investidura de Cardona en favor de La Mothe, i la cessió de l'usdefruit del marquesat d'Aytona –que pertanyia a la Casa de Montcada– en favor de Josep de Margarit, el virrei i el governador es convertiren en els dos primers senyors feudals de Catalunya, amb la qual cosa constituïen el nucli d'una nova aristocràcia borbònica. A través de la Junta del reial patrimoni, l'administració motista disposà dels mitjans per controlar la redistribució dels bens expropiats als «malafectes» en benefici dels seus interessos personals, clientelars i polítics.¹² D'altra banda, la capacitat de distribuir privilegis nobiliaris –la potestat graciosa–, delegada en el virrei segons la formulació tradicional de les lletres patentes, va constituir un altre important mecanisme per reforçar la cohesió del partit motista i guanyar fidelitats.¹³

Aquesta xarxa d'interessos clientelars i dinàstics que vertebrava la unió francocatalana, va quedar escapçada amb la desaparició del cardenal de Richelieu i la conseqüent desintegració del seu clan. La consolidació al poder de Mazzarino, distanciat del virrei pel suport que aquest havia donat als seus adversaris durant l'any 1643, deixava La Mothe sense cobertura política a la Cort.¹⁴

El nou primer ministre i el secretari d'Estat de la guerra Le Tellier van fomentar discretament l'oposició contra el virrei a Catalunya mentre en secret preparaven la seva desgràcia. La Mothe va cometre la imprudència de fer pública la seva desafecció envers el nou ministeri, atacant fins i tot la mateixa reina regent. El descrèdit militar i polític del virrei a Catalunya va posar seriosament en perill la sobirania francesa sobre el Principat, i va motivar l'adopció de mesures enèrgiques per part de la Cort.

L'espectacular desgràcia del virrei, cessat, empresonat i desposseït del seu títol ducal, seguida de la detenció massiva dels seus subalterns i familiars francesos i, en alguns casos, catalans, traduïa, d'una banda, la voluntat de la regència de fer un exemple d'autoritat, i, de l'altra, la necessitat de desarrelar completament la influència de La Mothe a Catalunya. No es tractava només de sancionar la gestió d'un home, sinó de posar fi a un sistema de govern. L'actuació reial contra el «motisme» apareix com un autèntic *Coup de Majesté* inscrit en els anys que precediren la Fronda.¹⁵

11. «El señor Margarit (...) absolutamente lo dispone todo teniendo divertido el señor de la Motte con mugeres, haziendo las mas principales o alcabuetas y putas, de suerte que al presente no hay otra justicia que la que quiere una destas». AMAE, Corresp. Pol., 21, f. 209. Particularment important sembla haver estat la influència d'una de les amants del virrei, Eulàlia de Reguer, cosina del governador Margarit.

12. Aquesta Junta va ser objecte de crítiques i denúncies constants, encara el 1645. Oscar JANÉ CHECA, *Catalunya i França al segle XVII...*, p. 178, n. 55. No obstant això, no sembla ser una novetat institucional, sinó, una vegada més, la rehabilitació d'una institució preexistent a l'època espanyola. Cf. Jesús LALINDE ABADIA, *La institució virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964, p. 368.

13. Així el secretari català de La Mothe, Pacià Roca, membre influent del partit motista, obtingué la dignitat de Ciutadà Honrat de Barcelona. Per la distribució de privilegis nobiliaris durant la sobirania de França cf. Francisco José MORALES ROCA, «Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Gobierno intruso de Luis XIII y Luis XIV (1641-1651)», *Hidalguía: la revista de heráldica, nobleza y armas*, núm. 138-139-140, 1977; i Santiago de LLOBET MASACHS, «Nuevas aportaciones a la validez de los títulos nobiliarios concedidos por los gobiernos intrusos de Luis XIII y Luis XIV en Cataluña», *Hidalguía...*, núm. 416, 1986.

14. Cf. el nostre article detallat sobre el primer virregnat de La Mothe; Daniel AZNAR, «Gloria y desgracia de un virrey francés de Cataluña, el mariscal de La Mothe-Houdancourt (1640-1644)», *Pedralbes*, núm. 26, 2006, p. 188-275.

15. La Mothe fou empresonat i desposseït de títol i dels seus càrrecs (desembre 1644-gener 1645). Se l'acusava de corrupció, prevaricació i falsificació de moneda. En la seva correspondència amb Pierre de Marca, Le Tellier –secretari d'Estat de la guerra i successor de Sublet de Noyers– afegia que la Cort coneixia les greus declaracions públiques que el virrei havia fet contra ell, contra Mazzarino i contra la mateixa regent. La Mothe hauria acusat els dos primers d'haver obstaculitzat l'enviament de tropes i fons per a la guerra, amb la complicitat de la reina, que per debilitat fraternal envers Felip IV volia facilitar que aquest recuperés Catalunya (Carta de Plessis-Besançon a Mazzarino, febrer del 1645, BNF, Baluze 255, f. 130). Altres motivacions com la voluntat de la Corona d'aconseguir l'administració del riquíssim patrimoni de Cardona, que Richelieu li havia fet donar tan generosament, no foren alienes a la desgràcia de La Mothe. L'opinió a la Cort era que els ministres protectors de La Mothe –Richelieu i Sublet de Noyers– havien enganyat el rei respecte al valor del ducat, sobretot en consideració de les seves salines, per fer-lo donar al virrei.

El redreç del virregnat (1645-1648) i el laberint de faccions català

L'elecció del virrei d'Harcourt i la Visita de Pierre de Marca

Una vegada coneguda la decisió de substituir el virrei, des de Catalunya s'havia intentat pressionar la Cort a fi d'obtenir la designació del duc d'Enghien. Els consistoris catalans, Diputació i Consell de Cent, enviaren una ambaixada a França i intentaren guanyar-se el suport del visitador Marca per reforçar la seva demanda. Marca prudentment es va mantenir al marge. Mazzarino va decidir finalment enviar el comte d'Harcourt, més mal-leable en les seves mans que el duc d'Enghien. Harcourt era un *obligé* del nou règim per la gràcia que li havia fet Anna d'Àustria donant-li el càrrec de *Grand Écuyer* de França.¹⁶ És tractava d'un personatge amb un perfil brillant, príncep de la Casa de Lorena amb tractament d'Altesa –oncle en tercer grau de Lluís XIV i de Carles I d'Anglaterra–, general respectat i victoriós a Casal i Torí, i recent ambaixador extraordinari a Anglaterra (1643-1644). Com a *Grand Écuyer* era una de les primeres figures de la Casa de Rei, i com a hereu de la desapareguda figura del Conestable, gaudia del privilegi de portar l'estoc reial en les cerimònies solemnes.

Reunia, doncs, dignitat principesca, rang cortesà, experiència militar i diplomàtica, crèdit polític i una fortuna considerable, qualitats apreciades pels catalans en general i particularment per aquells que durant el virregnat que acabava havien esdevingut per oposició a La Mothe el partit dels «malcontents».

El nomenament d'Harcourt es va fer en un context de reordenació de l'administració reial a Catalunya. Al *cop de Majestat* del 1644 va seguir una política de redreç del virregnat català. La Cort volia reprendre en mà el control polític i financer de la província i reconduir la dinàmica militar.

La designació d'un visitador general uns mesos abans de la desgràcia de La Mothe fou una decisió cabdal en aquest procés. El dret públic català establia que el rei podia nomenar visitadors amb un poder comissionat per inspeccionar la gestió dels oficials reials al Principat. Durant un període de nou mesos, segons l'establert per les constitucions, el visitador rebia i estudiava greuges i denúncies fetes contra l'administració. Tot i que formalment el virrei era l'única persona que no podia ser objecte de procés judicial per la seva gestió, en la pràctica veia amenaçada la seva autoritat per la presència del visitador.¹⁷

No sorprèn, llavors, que La Mothe acollís amb malestar l'arribada de Marca. El visitador va arribar acompanyat d'altres oficials, entre els quals destacaven dos intendants: un de finances, Imbert, i un de justícia, Bessons. Malgrat que el gest de la Cort de recórrer a la institució de la visita manifestava la seva voluntat d'assimilació dels costums polítics de Catalunya, la Diputació no va reconèixer a Marca la seva comissió per no ser natural de la Corona d'Aragó.¹⁸ En conseqüència el rei va donar a Marca poders d'intendent.

El paper de Marca en la desgràcia de La Mothe restà limitat i prudent. Gràcies a la rapidesa amb què el governador Margarit va saber guanyar-se la confiança del visitador, el partit dels «motistes» va salvar-se de l'ofensiva dels seus enemics, que demanaven mesures dràstiques contra tots els col·laboradors del virrei. Margarit fou exculpat de totes les acusacions que s'havien formulat contra ell. Pel que respecta a La Mothe, Marca es va mostrar més aviat condescendent, fins al punt de ser cridat a l'ordre per Le Tellier.

La primera tasca política de Marca era la de dirigir el redreç de l'administració reial a Catalunya. Juntament amb la resta de personal francès arribat entre el 1644 i el 1646 el visitador va elaborar un estat de la situació financera i administrativa de la província.

Pel que feia al virrei, es tractava de retallar el seu poder en favor de la Cort, fonamentalment pel que tocava a la potestat graciosa: la capacitat de redistribuir béns confiscats, de crear noblesa i de proveir beneficis –bisbats i abadies– i oficis d'importància –cúria reial. El virrei guardaria la capacitat de proveir beneficis menors i la possibilitat de presentar una terna de candidats per a les dignitats de primer ordre.¹⁹

Respecte al funcionament de l'administració reial catalana, Marca assenyalava que la desaparició del Consell d'Aragó havia fet que el gran segell del Principat quedés en poder del Consell Reial de Catalunya, integrat pel canceller, el regent, el tresorer i l'advocat fiscal, sota la direcció de l'intendent francès i la presidència del virrei. Aquesta situació havia suposat fins aleshores, segons Marca, una forma de govern al marge de la Cort. Davant la pretensió dels oficials reials catalans de ser reconeguts com a successors de l'antic Consell Suprem d'Aragó,

16. Lluís XIII en el seu llibre de mort havia designat com a *Grand Écuyer* el duc de Saint-Simon. La regent va revocar la decisió del seu difunt marit en favor del comte d'Harcourt, aprofitant que les lletres de provisió no havien estat encara expedides. Cf. Louis de Rouvroy duc de SAINT-SIMON, *Mémoires*, T. 1, capítol 5 (versió en línia del text integral de les *Mémoires*: <http://rouvroy.medusis.com>).

17. Sobre la institució de la visita a Catalunya cf. Víctor FERRO, *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic: Eumo, 1987 (ed. de 1999), p. 402-409, Jesús LALINDE ABADÍA, *La institució virreinal...*; vegeu també, per disposar elements de comparació amb altres estats de l'àmbit hispànic, el treball de Mireille PEYTAVIN, *Visite et gouvernement dans le Royaume de Naples (XVII^e-XVIII^e siècles)*, Casa de Velázquez, 2003.

18. Cf. Jesús LALINDE ABADÍA, *La institució virreinal...*, p. 252; Josep SANABRE, *La acció de França en Catalunya...* p. 496.

19. L'exercici de la potestat graciosa per part dels virreis de Catalunya ja havia donat lloc a conflictes amb la Corona al llarg del segle XVI. Cf. Joan Lluís PALOS, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*, Lleida: Pagès eds., 1994, p. 54.

Marca proposava una bilocació vertical del Consell de Catalunya, amb seu simultània a la Cort i al Principat. Atès que Catalunya ja no formava part de la Corona d'Aragó sinó de la Corona de França, era el Consell Reial francès, el *Conseil d'État*, el que esdevenia en essència la cúria regia catalana. L'enviat –intendent o visitador en el cas de Marca– de França a Catalunya, per la seva condició de conseller d'Estat, serviria de pont entre el *Conseil d'État* i el Consell Reial amb seu a Catalunya. El gran segell del Principat seria enviat a la Cort. Els documents de futures donacions o de provisió de beneficis serien signats pel rei, segellats amb el gran segell del Principat i contrasignats per un secretari d'Estat, a continuació serien enviats a Catalunya per ser confirmats amb les signatures dels membres preeminents del Consell Reial del Principat: el visitador, esdevingut president del Consell Reial, el canceller i el regent. D'aquesta manera el poder quedava en gran mesura centralitzat a la Cort, en detriment de la cort virregnal, i «l'*envoyé du Roy par delà*», intendent/visitador, guanyava una autoritat considerable a costa del virrei i dels oficials reials catalans.

Marca afirmava, en conclusió, que aquestes mesures servirien per fer aparèixer el rei –i no els virreis– com a font de tots els favors i les gràcies, i que per la seva assiduïtat a la Cort, els catalans acabarien per formar-se «aux *mœurs de la France*».²⁰

Mazzarino i l'assumpció del patronatge francès al Principat (1644-1647)

El nou virrei, Harcourt, fou enviat a Catalunya amb una instrucció precisa de Mazzarino: mantenir l'equidistància entre els dos partits catalans, organitzats respectivament entorn de les figures dels dos cabdills militars del país: Josep de Margarit i Josep d'Ardena. No obstant això, des de la seva arribada a Barcelona, Enric de Lorena va abraçar obertament la causa dels antics «antimotistes». L'antagonisme entre Harcourt i Margarit va adquirir dimensions tan importants que aviat es va convertir en una de les preocupacions centrals de la política catalana a la Cort. La decisió del virrei de presentar per al bisbat de Solsona un declarat enemic de Margarit i destacat antimotista, el Dr. Rosell, constituïa un afront contra governador, el qual havia obtingut prèviament la promesa del primer bisbat vacant de Catalunya per al seu germà. Marca va donar suport decididament a Margarit.

Mazzarino va intervenir en favor de Margarit tot recriminant al virrei la seva implicació en la lluita de faccions. Li recordava «*vous devez à la charge de viceroy que vous remplissez, une neutralité parfaite*».²¹ El cardenal havia comprès fins a quin punt la vinculació de Catalunya a França reposava sobre la poderosa clientela catalana constituïda entorn a La Mothe, i que tenia com a cap el governador. Si La Mothe, abusant de les seves prerrogatives, havia quasi usurpat a la Cort la potestat de confiscar i repartir beneficis, ara Mazzarino ho repararia recuperant la clientela del virrei caigut. La política de redreç, juntament amb la presència de Marca i el control més estret de l'actuació dels futurs virreis, volia evitar fenòmens com el de La Mothe, afavorint una centralització del patronatge clientelar a la Cort. Potser aquesta era la primera diferència entre la política catalana dels dos cardenals ministres, Richelieu i Mazzarino.

Esperit pragmàtic, el cardenal va deixar passar als motistes llur corrupció i fins i tot llur persistent reivindicació de la innocència de La Mothe. Disposant de la simpatia dels antimotistes per la seva responsabilitat en la desgràcia de La Mothe, el nou primer ministre va practicar al mateix temps una política de seducció dels motistes, reservant-se el paper patró. Aquest fenomen era especialment visible en el cas de Margarit, que fou confirmat en els seus càrrecs i va rebre repetides promeses d'amistat per part de Mazzarino. Desitjós de fer-li conèixer els avantatges d'aquest nou patronatge, el cardenal va afavorir la seva família amb promocions i beneficis. El jove Gaspar de Margarit, fill i hereu del governador resident a París, obtingué el grau de capità d'una companyia de cavalls al regiment Mazzarino, Vicenç de Margarit va rebre rendes i els nomenaments episcopals, primer de Solsona –que li havia estat promès per La Mothe–, i després de Lleida i Barcelona (sense arribar a exercir-ne les funcions per l'oposició de Roma). Francesc Calvo, cunyat de Margarit, fou acollit com a capità de cavalleria al regiment de la reina i prosperà en l'escalafó militar. En fi el mateix governador Margarit seria autoritzat a formar el seu propi regiment, privilegi reservat generalment als prínceps, ducs i mariscals de França.

L'actitud declaradament hostil del virrei Harcourt envers Margarit obstaculitzava l'equilibri entre els partits catalans a què aspirava la Cort. El comte de Noailles, capità de guàrdies de Mazzarino i governador de Perpinyà, fou enviat com a mediador entre, d'una banda, el virrei i, de l'altra, el visitador i el governador (agost del 1646).²² No obstant això, Harcourt va continuar reservant el seu favor als enemics de Margarit de manera exclusiva i ostensible. Aquesta política se li va girar en contra quan a la primavera del 1646 es va descobrir a Barcelona la gran conjuració filipista, en la qual estaven implicats algunes de les figures més eminentes del partit que gaudia de

20. «...par ce moyen les catalans reconnaîtront le pouvoir du Roy, hanteront la Cour, se formeront aux mœurs de la France et les grâces seront reçues avec plus d'applaudissement par les peuples lorsqu'elles seront départies par les mains du Roy». Mémoire de Monsieur de Marca, BNF, f. fr., 7152, f. 380.

21. Mazzarino a Harcourt, 14 de gener de 1647. BNF, Baluze, 254, f. 238.

22. *Instruction donnée a M. le Comte de Noailles s'en allant en Catalogne pour s'employer a l'accomodement de Mess. de Marca et Don Joseph Margarita avec M. le Comte d'Harcourt*, 9 d'agost de 1646. BNF, Baluze, 254, 63-71.

la protecció del virrei.²³ Sens dubte les dues més emblemàtiques eren el diputat eclesiàstic –l'abat de Galligants– i la baronessa d'Albi, cunyada de Josep d'Ardena.²⁴ La contundència amb què Harcourt va castigar els conspiradors no el va lliurar del descrèdit a la Cort. El fet que un dels objectius primers dels conjurats fos l'eliminació de Margarit va reforçar la postura del governador, els seus enemics eren els mateixos que els del rei. Mazzarino va lliurar Ardena de la desgràcia pública, però era evident que el partit de Margarit en sortia guanyant.

La descoberta de la conjura i el fracàs del setge de Lleida, al qual s'havia consagrat la campanya del 1646, van motivar que la regent retirés el comte d'Harcourt de Catalunya. Contràriament al que se li havia encomanat quan se'l va enviar a la província, Harcourt va contribuir a la degradació de les lluites entre els catalans francòfils. El virrei havia refusat escoltar les instruccions de la Cort, i el que era més greu, havia comès un error fatal de càlcul polític, afavorint una facció finalment tacada per la traïció.

El febrer de 1647, el cavaller de La Vallière va arribar a Catalunya per comunicar a d'Harcourt que la reina havia decidit substituir-lo pel príncep de Condé. Mazzarino li escrivia per tranquil·litzar-lo, garantint-li que no cauria en desgràcia.

«Pour le bien et conservation de Catalogne»: El virrei príncep i l'altre cardenal Mazzarino

En un gest d'intensa càrrega simbòlica, es va designar Lluís de Borbó, des de feia uns mesos nou príncep de Condé (desembre del 1647), com a successor d'Harcourt. Es volia així significar l'interès que la Cort atorgava als afers de Catalunya en un moment en què, al Principat, es temia que els interessos diplomàtics empenyessin França a abandonar els catalans. La insistència amb què Mazzarino s'esforçà per desmentir el rumor sobre l'intercanvi entre Catalunya i els Països Baixos –rumor ben fundat– revela com la desconfiança envers França s'havia instal·lat al Principat. El cardenal parlava de la designació de Condé com una mesura destinada a dissipar aquestes sospites:

Il se désabusera bientôt –la muvaise impression que les enemys ont pu auser dans lesprit du peuple catalan– quand il sçaura que Leurs Majestez ont fait choix de Monsieur le Prince pour aller prendre le commandement de la province et de l'armée, puisque difficilement pourroient elles donner de plus grande marque de leur amour envers les catalans et de leur application au bien de la conservation de la Catalogne, que d'y envoyer le premier prince de leur Sang.²⁵

Condé era per rang, reputació i pes polític el més important actiu de la Corona francesa. A més de la seva condició dinàstica de primer príncep de la Sang i tercer en la línia de successió al tron, *Monsieur le Prince* era l'heroi militar indiscutible de l'Europa del moment gràcies a les seves victòries sobre els espanyols. La seva espasa hauria de redreçar la posició militar de França a Catalunya. Políticament, ocupava un espai preeminent al més alt nivell de l'Estat com a president de dret del *Conseil d'État*, d'una banda, i també com a *Grand Maître* de França –cap de la Casa del Rei. Simbòlicament la presència reial al Principat esdevenia més viva que mai, atès que les dignitats d'hereu presumptiu de la Corona, president del *Conseil* i l'ofici de virrei coincidien en la mateixa persona.

També des d'un punt de vista financer, el príncep era la carta més alta de la qual disposava el rei. La Casa de Condé havia estat fins aleshores un dels principals pilars econòmics de la regència, que ara no es veia capaç de fer-se càrrec de les despeses de la contesa catalana. La presència del príncep constituïa una garantia –tant per als catalans com per a la mateixa Monarquia– que els diners, «nervi de la guerra», no mancarien.

A Catalunya l'arribada de Condé fou acollida generalment com un esdeveniment excepcional: «en que mostra lo Rey nostre, la afeció y amor que nos té [...] sent Sa Altesa tant gran senyor y primer príncep de la Sang y davant del qual poques persones en França se cobren».²⁶

Tot i que no durà més de set mesos, el virregnat de Lluís de Borbó va tenir un caràcter extraordinari, essencialment a causa del relleu del personatge. La seva dimensió d'*alter-nos* reial cohabitava amb la seva posició dinàstica,²⁷ transformant substancialment les relacions amb els ministres que tenien a càrrec la província, tant a la Cort

23. *Conjuración de Catalogne pendant les temps que M. le comte d'Harcourt y comandoit les armées du Roi*. BNF, f. fr., 3852. També: «*Conjuración de doña Hipólita de Aragón, Baronesa de Albi, en la ciudad de Barcelona, en favor del rey católico, en los años de 1646, 1646, 1647 y 1648, por Jean du Castel*» (traducció de Fernando de Querol), *Boletín arqueológico, órgano de la Sociedad arqueológica Tarraconense y de la Comisión de monumentos artísticos y arqueológicos de Tarragona*, Juliol-agost del 1902.

24. Hipólita d'Aragó i d'Aibar, baronessa d'Albi pel seu matrimoni amb Ramon Desplà, òlim d'Erill i de Cardona-Anglessola, baró de l'Albi (+1650), era la germana de Lluïsa d'Aragó, esposa de Josep d'Ardena.

25. Carta de Mazzarino a Margarit, 24 febrer 1647. BNF, Baluze 254, f. 244.

26. Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), Exempleria III, ff. 154-155.

27. Posició dinàstica que precisament durant l'estada de Condé a Catalunya es va posar de manifest durant la tardor del 1647 (octubre-novembre), quan el jove rei de 9 anys i el seu germà el duc d'Anjou de 7, van caure greument malalts. La mort dels infants reials hauria convertit Gastó d'Orleans en rei i Condé en hereu de la corona. BNF, Baluze 255.

com a Barcelona. En la correspondència intercanviada entre la Cort i el virrei, no sols es tractaven els afers de Catalunya, sinó també les negociacions de pau de Münster, l'evolució de la guerra arreu d'Europa i els afers públics de França en general. Calia mantenir la ficció que el príncep virrei continuava presidint les deliberacions del Consell Reial francès. Mazzarino procurava recordar-li-ho en tot moment per evitar la susceptibilitat del príncep.²⁸

Malgrat totes les fórmules afalagadores del cardenal al·ludint a l'autoritat natural de què gaudia Condé com a príncep de la Sang, tant en els afers de França com en els de Catalunya,²⁹ la percepció dels amics d'aquest era ben diferent. Insistien a dir que Mazzarino l'havia enviat a Catalunya per allunyar-lo de la Cort.³⁰ El príncep va fer seva aquesta convicció a mesura que comprovava com el primer ministre li negava totes les provisions i promocions per als seus fidels, ja fos a Catalunya, ja fos a la Cort. Aquests fets van deteriorar la relació del príncep amb la regència.³¹

Desitjós de tornar a la Cort, humiliat en el seu orgull pel fracàs del setge de Lleida, Condé va demanar que se li donés permís per tornar a França. Mazzarino, que hauria volgut que el príncep restés a Catalunya, no podia negar-s'hi. Va aconseguir, això no obstant, retardar el seu retorn uns quants mesos (de l'octubre al desembre del 1647), el temps necessari perquè el seu successor pogués arribar.

La successió de Condé fou potser la més difícil de les que hagué d'encarar la regència. Diversos noms foren evocats, tres prínceps estrangers: Tomàs de Savoia, el duc de Bouillon i novament el comte d'Harcourt, també un cardenal: Bichy, candidat de Condé. Finalment, a falta d'un príncep que pogués igualar en rang i reputació Condé, Mazzarino designà el seu germà, arquebisbe d'Aix, que entretemps va esdevenir cardenal. El primer ministre justificava aquesta elecció en una carta a Condé: *«il importe au dernier point, maintenant que la France n'a plus rien a donner a la Cataloigne, qui approche a beaucoup prez de ce qu'elle va perdre, qu'on fasse sur tout une élection qui puisse oster toute appréhension a ces peuples là qu'on veuille les abandonner, et j'ay considéré que mon frère [...] est le plus propre pour faire cet effet, parce qu'ils jugeront indubitablement que j'employeray tout le crédit que la bonté de la Royne me donne pour faire que les choses succèdent pendant son administration»*.³²

Es tractava, doncs, d'enviar un personatge que reflectís l'interès perseverant i particular de la Cort envers Catalunya en un moment en què, com deia el cardenal, la Monarquia no estava en mesura de donar res als catalans.

L'elecció de Miquel Mazzarino, cardenal de Santa Cecília, no fou, tanmateix, ben acollida pels catalans. La seva condició d'italià i d'eclesiàstic el feien poc desitjable per exercir el virregnat. L'incident cerimonial que va tenir lloc en ocasió de la seva entrada a Barcelona era un reflex de l'escàs entusiasme que la seva vinguda va despertar entre les primeres institucions del país.³³

«Des divisions plus dangereuses que toutes les forces des ennemys»: La persistència de les bandositats de Catalunya

El breu virregnat de Condé va ser un moment de treva aparent en la lluita de faccions. Mazzarino temia que la tradicional rivalitat entre els Condé i els Lorena empenyés el príncep a implicar-se en la lluita de faccions, per pura antipatia envers d'Harcourt. Li encomanava de *«caresser fort»* el regent Fontanella, l'abat Sala, els Drs. Morell i Marí Viladamor,³⁴ personatges clau del partit contrari a Margarit i Marca. Al mateix temps prevenia el príncep contra alguns d'aquest personatges, particularment Sala i Fontanella, que celebrant la vinguda del príncep amb la boca petita, es mostraven extremadament dolguts de l'absència d'Harcourt. En aquest sentit Mazzarino tenia una opinió ben formada: *«quand je vois quelqu'un qui regrette la retraite de Monsieur le Comte d'Harcourt sous le preteste d'amitie je suis assez malitieux pour juger que son veritable déplaisir procede de ce qu'on a remedié aux inconvenients qui pourroient arriver au serivce du roi en ce pays là et de ce qu'ils perdent l'esperance d'y voir les affaires des Espagnols en meilleur estat»*.³⁵ La descoberta de la conjura de Barcelona del 1646 havia deixat la seva empremta en l'esperit del primer ministre.

No sembla que Condé tractés amb rigor els antics protegits d'Harcourt. De fet el príncep va aconseguir una reconciliació de Margarit i d'Ardena. Públicament s'abraçaren, es juraren amistat i donaren llur paraula d'honor al virrei de viure en pau. Una reconciliació forçada i només aparent que va durar poc.

28. *«Je vous conjure de me dire librement vostre pensée [non seulement] comme une personé qui le doit ayant la part que vous avez a la conduite de l'Etat»* o *«nous avons divers desseins importants pour l'Italie, mais on en peut prendre aucune résolution certaine que je n'aye réponse a la dernière dépesche que je vous ay faite»*. BNF, Baluze 254, ff. 281 i 293.

29. Referint-se a Condé Mazzarino deia: *«...après tout ce qu'on peut luy représenter il est maistre de faire ce qu'il veut, et le fait»*. Mazzarino a Grammont, 6 de juny de 1647. BNF, Baluze, 254, f. 272.

30. Katia BÉGUIN, *Les princes de Condé. Rebelles, courtisans et mécènes dans la France du Grand Siècle*, Seyssel: Champ Vallon, 1999, p. 97.

31. Relacions que estaven ja enterbolides a causa de la negativa de la regència de satisfer la pretensió de Condé d'obtenir la superintendència de la Navegació, vacant després de la mort del seu cunyat el duc de Fronsac, el 1646.

32. Carta de Mazzarino a Condé, 3 d'agost de 1647. BNF, Baluze 254, f. 300.

33. L'incident entre el virrei Santa Cecília i el capítol catedral de Barcelona a ACB, Exemplanria III, f. 169.

34. Oscar JANÉ CHECA, *Catalunya i França al segle XVII...*, p. 180-181.

35. Carta de Mazzarino a Condé, 9 d'abril de 1647. BNF, Baluze 254, p. 251.

L'arribada de Miquel Mazzarino com a virrei va revifar les tensions. Susceptible i independent, el cardenal de Santa Cecília considerava la seva nominació a Catalunya com una imposició despòtica del seu germà per allunyar-lo de Roma. La irritació que li provocava haver d'abandonar els fastos de la cort pontificia per governar aquella província en estat crític era ostensible. Els familiars italians que l'envoltaven foren la diana de totes les crítiques. Fou de la mà de Santa Cecília que va arribar a Catalunya Mgr. Serroni, bisbe d'Orange, que anys després es convertiria en el successor de Pierre de Marca.

El contrast de caràcters entre Juli i Miquel, cardenals Mazzarins, era evident: mentre el primer tractava d'establir el seu patronatge distant sobre les elits catalanes per assolir un equilibri, el segon prometia al comte de Noailles obtenir que se li donés un títol català. La proposició fou rebutjada per la Cort. El primer ministre recordava al seu germà, com ho havia fet anteriorment al comte d'Harcourt, que no es donarien títols ni feus catalans a francesos. La redistribució dels patrimonis nobiliaris expropiats en favor dels catalans francòfils constituïa un dels darrers recursos de la Monarquia per assegurar-se l'adhesió de les classes dirigents. La investidura de Cardona en favor de La Mothe ja s'havia revelat prou problemàtica.

Quina fou la postura de Santa Cecília en relació a la fractura partidista que dividia els notables catalans? Sembla que ràpidament el regent Fontanella i els seus aliats miraren de guanyar-se la protecció del virrei, tot predisposant-lo contra Marca i Margarit. El cardenal virrei no fou insensible a aquestes prevencions i durant el seu brevíssim govern els afronts al visitador i al governador es van encadenar. En aquest sentit, la mesura més estrident fou la imposició com a administrador reial de les rendes de Cardona d'un familiar italià del virrei, en perjudici de qui ho havia estat fins aleshores, l'abat Faget, cosí de Marca.

La desafecció del virrei envers la responsabilitat que li havia estat imposada va culminar amb la seva fugida, literal, de Barcelona la nit del 14 de maig de 1648. La imatge de França i del primer ministre quedaven greument malmeses. La Cort va haver de recórrer a un virrei «d'emergència», el mariscal de Schomberg, que podia entrar ràpidament a Catalunya des de la província del Llenguadoc de la qual era lloctinent general.³⁶

A la fi del mandat de Miquel Mazzarino ja era ben evident que la inestabilitat virregnal iniciada amb la sortida del comte d'Harcourt havia desfigurat la imatge de la Monarquia francesa a la província. La lluita entre els dos grups de poder s'agreujava dia rere dia. El tàndem Marca-Margarit havia esdevingut l'única expressió permanent de l'autoritat reial. Llur quasi monopoli del poder molestava els virreis, que sovint miraren de desautoritzar-los i fins i tot de demanar a la Cort el relleu d'ambdós, com va fer el mariscal de Schomberg.

L'aparent incoherència de la Cort i dels seus representants a Catalunya respecte a les bandositats catalanes ha inspirat a alguns historiadors la sospita d'una estratègia reial de manipulació premeditada. Sovint la manipulació venia dels mateixos catalans. L'abat de Galligants, diputat eclesiàstic, per exemple, va seduir Harcourt proposant-li demanar en nom de la Diputació el marquesat d'Aytona per al comte de Chabot, que era cosí germà del virrei i el seu lloctinent militar. Una petició tan profitosa per a Harcourt com humiliant per a Margarit, que perdria l'usdefruit del marquesat.³⁷

La realitat que revelen les fonts és en aquest sentit complexa. Les tensions cortesanes i clientelars franceses es deixen sentir a Catalunya com un preludi de l'esclat de la Fronda. Ja fos a les províncies del regne de França o a Catalunya, el poder reial no tenia la capacitat d'actuar de manera contundent i inequívoca. Al mateix si de la Monarquia la concepció de l'exercici del poder es transformava, la lògica de les clientele i la idea naixent de «servir l'Estat» cohabitaven sense aparèixer encara com a totalment oposades. Mazzarino va mirar d'apaivagar les tensions entre els dirigents catalans, practicant un estudiat patronatge que aspirava a l'equilibri. Si Marca i Margarit no foren mai desautoritzats —i aquest darrer, com hem vist, fou especialment afavorit per la Cort?, els seus enemics n'obtingueren, això no obstant, menys beneficis: Martí Viladamor fou protegit de l'escarni públic i rebé patents de conseller d'Estat, Josep d'Ardena fou creat vescomte d'Illa i més tard elevat a la dignitat comtal, fins i tot el regent Fontanella, sobre el qual planejava una ombra de sospita des de la seva missió diplomàtica a Münster, va obtenir el patrimoni comtal de Canet el 1649 i d'altres feus durant els anys següents.³⁸

36. Charles de Schomberg (1601-1656), duc d'Haluin i mariscal de França, havia estat governador del Llenguadoc fins al 1644 com a successor del seu pare. El 24 d'abril de 1644, Gastó d'Orleans fou nomenat governador de la província i Schomberg va passar a ser *lieutenant général* guardant honors de governador, cf. Pierre GARIEL, *Les gouverneurs du languedoc*, París, 1669 (reed. Montpellier, 1873, p. xvi). A causa de l'absència de *Monsieur*, Schomberg va continuar exercint, *de facto*, el govern del Llenguadoc. Potser un altre element que va pesar en el seu nomenament com a virrei de Catalunya fou la seva gestió l'any precedent (1647) de la revolta de Montpellier.

37. Mazzarino a Harcourt, 19 de juliol de 1645. BNF, Baluze 254, ff. 203-208.

38. Creiem que el cardenal parlava amb sinceritat quan confessava al príncep de Condé que la divisió dels dirigents catalans era més perillosa: «*que toutes les forces des ennemis*». Carta de Mazzarino a Condé, BNF, Baluze 254, Per a les mercès concedides a Fontanella, cf. «Documents inédits sur l'histoire du Roussillon. Charte de Louis XIV portant donation de la vicomte de Canet en faveur de Joseph Fontanella, régent de Catalogne, avril, 1649», a Ruscino. *Revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon*, p. 557-560; i Oscar JANÉ, «De différentes attitudes familiales face à une nouvelle structuration du pouvoir en Roussillon à la fin du XVII^e siècle», a M. BERTRAND (ed.), *Pouvoir des familles, familles de pouvoir*, Tolosa, 2005, p. 177-178.

La Fronda a Catalunya (1649-1652)

La Monarquia en crisi i la desagregació del poder reial al Principat: Marca, Margarit i els darrers virreis (1649-1652)

L'inici dels temps turbulents de la Fronda es va fer sentir ràpidament a Catalunya. El virregnat del príncep de Condé donava inici a una sèrie de mandats curts i d'absentisme virregnal. La conquesta de Tortosa pel mariscal de Schomberg va revifar momentàniament el prestigi de les armes de França. No obstant això, la correspondència d'aquest virrei amb la cort palesava les dificultats creixents de la posició de França a Catalunya, que no farien altra cosa que agreujar-se fins a la pèrdua de Barcelona.

En raó de la seva salut, Schomberg fou autoritzat a abandonar la província. Com havia succeït en cadascun dels interregnes precedents, el governador Margarit va exercir la viceregia, però aquesta vegada per un període molt més dilatat (des del 30 de desembre de 1648 fins al 22 de febrer de 1650). Els candidats per proveir el virregnat eren difícils de trobar. D'una banda, en el context de la Fronda la Cort no podia prescindir dels escassos prínceps i generals que li eren encara lleials enviant-los lluny de París. D'altra banda, la bancarrota de la Monarquia francesa el 1648 repercutia directament sobre l'administració reial del Principat. La manca de mitjans per dotar el virregnat de diners i de tropes convertia la funció de virrei en una pesada càrrega, més aviat que en una forma de promoció.

L'alliberament del mariscal de La Mothe al setembre del 1648, amb la restitució del ducat de Cardona, va fer esperar el seu retorn a Catalunya. Mazzarino va mirar de guanyar-se el seu antic enemic amb la suspensió del seu procés al parlament de Grenoble, que de fet havia esdevingut un afer perillós per a la Monarquia.³⁹ El primer ministre esperava recomençar sobre una nova base les seves relacions amb el mariscal. Com a signe de la renovada confiança que la Cort li conferia, la reina va proposar, en efecte, a l'antic virrei retrobar el seu càrrec. Manifestament el control del ducat de Cardona estava lligat a l'administració reial del Principat. La renúncia de la Corona al ducat, imposada per consideracions pròpies a la política interior francesa, comportava que el seu titular assumís la càrrega financera del govern i la guerra de Catalunya. La Mothe, però, va refusar aquest oferiment. En el seu fur intern no estava disposat a perdonar aquells gairebé quatre anys de presó, particularment en un moment en què la conjuntura li oferia la possibilitat de prendre la revenja contra Mazzarino.

La negativa de La Mothe de retrobar el camí de Catalunya va precedir de només tres mesos la seva rebel·lió. Convertit en líder de la Fronda, el seu ducat fou novament expropiat per la Corona al gener del 1649. Amb la pau de Saint-Germain (març del 1649) i la nova reconciliació momentània entre la regència i el mariscal, la possibilitat de la seva nominació a Catalunya fou novament considerada, i novament descartada per la reticència de La Mothe.

Significativament durant aquells primers moments de la Fronda, en què la Cort oferia novament el virregnat a La Mothe, Marca va realitzar per encàrrec reial un projecte de reglament de l'estatut de virrei, on, igual que el 1645, es tractava de limitar el poder real del virrei en el terreny de la gràcia. La justificació d'aquesta reforma era que «*ceux qui ont este establis Vicerois pour le gouvernement de ladite province ont excédé les termes de leur pouvoir en plusieurs choses de grande importance*». ⁴⁰ Una mesura que reflectia la preocupació de la Corona que el virregnat català esdevingués una plataforma al servei de la revolta aristocràtica.

Al juny del 1649 la Cort estava finalment en mesura de donar el nom del futur virrei que tant demanaven els catalans. Lluís de Borbó-Vendôme, duc de Mercoeur, era primogènit de Cèsar de Vendôme, bastard d'Enric IV. Es tractava d'un cosí germà de Lluís XIV i pertanyia a la Casa rival dels Condé, al si de la família del rei. Era en aquell moment, potser, l'únic príncep de la Sang que no havia pres el partit de l'oposició al cardenal. La seva adhesió a la regència s'havia materialitzat en l'acord del seu matrimoni amb una neboda de Mazzarino. Amb aquell matrimoni Lluís de Vendôme segellava la seva voluntària i personal lleialtat envers Mazzarino, que va restar ferm malgrat la incerta fortuna del cardenal al llarg de la Fronda.⁴¹

La designació de Mercoeur com a virrei de Catalunya formava part dels acords matrimonials.⁴² El virregnat va durar deu mesos (febrer-desembre del 1650). A la fi de les guerres civils franceses, i amb el retorn definitiu de Mazzarino al poder, a partir del 1652, Mercoeur seria encara virrei en dues ocasions: maig-agost del 1653 i juliol del 1658.

Després del primer mandat de Mercoeur, el virregnat va quedar vacant durant onze mesos més. La Monarquia francesa travessava la fase crítica de la Fronda. L'esgotament del poder reial a Catalunya era comparable a l'es-

39. Per al procés i les seves conseqüències polítiques en el context de la Fronda, cf. Daniel AZNAR, «Échec au vice-roi: la disgrâce et le procès du maréchal de La Mothe», *Revue d'Histoire Diplomatique*, 2008, p. 267-290.

40. *Reglement dressé par M. de Marca sur les pouvoirs de vice-roy de Catalogne*. 13 de gener de 1649. BNF, Baluze 105, ff. 182 i següents.

41. Sharon Kettering defineix Mercoeur com «*the loyal creature of Mazarin, who rewarded him with trust*». Sharon KETTERING, *Judicial politics and urban revolt in seventeenth-century France. The Parlement of Aix, 1629-1659*, Princeton: Princeton University Press, 1978, p. 143. Les noces de Lluís de Mercoeur amb Laura-Victòria Mancini foren objecte d'una intensa polèmica. La Casa de Vendôme no era favorable, el príncep de Condé particularment, va fer d'aquest afer un assumpte d'honor familiar aconseguint obstaculitzar la seva consecució fins al 1651. Aquest fet revela com aquella aliança constituïa una aliança personal, i no dinàstica, entre el duc de Mercoeur i Mazzarino.

42. Correspondència anònima, 28 de maig de 1649, BNF, f. fr. 25025, doc. 37.

tat general de la província. La incapacitat de la Corona d'enviar un nou exèrcit a Catalunya va produir una degeneració de les tropes, que vivien i abusaven de la població, sense que els alts comandaments militars que restaven a la província poguessin controlar-les.⁴³

La degradació militar va estar acompanyada d'una degradació del poder polític. La manca de diners i la desobediència militar posava en qüestió l'autoritat dels representants del rei. Indefensos davant el malestar i la crisi del poble, els oficials reials es mostraven, segons Marca, febles i manifestaven menys de zel en el servei al rei. Les institucions del país es mostraven, per la seva banda, poc disposades a col·laborar. La Diputació es feia portaveu del malestar de la població. El Consell de Cent, que havia sofert la temptativa d'intromissió en les insaculacions durant el mandat de Schomberg, era reticent a concedir més préstecs a l'administració reial. Per damunt de tot, l'absència de virrei suposava la manca d'una autoritat legítima, capaç i no discutida que assumís el poder. El governador, l'intendent visitador i el lloctinent militar del rei es repartien amb dificultats i tibantors les atribucions del virrei capità general.

En aquest context, apareix la problemàtica naturalesa del poder real de Pierre de Marca, que ha estat sovint exagerat o mal comprès. Marca era visitador i intendent, però un visitador sense reconeixement com a tal per part de les institucions catalanes, i un intendent, obligat a cohabitar amb successius intendents de justícia, finances o «*police*». En qualssevol dels dos casos no disposava d'autoritat jurídica suficient ni per governar la província, ni per exercir la justícia, ni per dirigir els exèrcits. Això no significa, certament, que el seu poder tingués els mateixos límits que la seva autoritat, però sí que aquest poder reposava sobre realitats alienes a l'autoritat que li havia conferit el rei, la primera i essencial de les quals era la col·laboració del governador Margarit. Així, les actuacions polítiques de més intensitat durant els períodes d'absentisme virregnal, com la detenció i execució de l'oïdor Negrell, o l'empresonament del lloctinent Marchin, s'executaren en nom del governador, substituït natural del virrei.

La insistència amb què Marca es queixava davant la Cort de la seva manca d'atribucions, o denunciava l'absència de virrei com a causa primera dels desordres a la província fou reiterada, i manifestava precisament la seva pretensió d'accedir a aquest càrrec de prestigi i autoritat suprema. Els seus set anys de presència continuada el convertien en l'oficial reial francès que més experiència havia acumulat a Catalunya, argument que Marca avançava implícitament quan criticava la malaptesa dels successius virreis, fàcilment enganyats pels seus secretaris, invariablement arrossegats per la guerra de partits.

Però el visitador no disposava dels dos requisits indispensables que s'exigia per esdevenir virrei: pertànyer a la flor de l'aristocràcia i ser militar. Dues condicions que hom podia difícilment obviar en un moment en el qual el príncep de Condé, paladí d'un neofeudalisme polític i encarnació de les virtuts militars, dominava l'escena cortesana. Precisament per imposició de Condé, la reina va nomenar el lloctinent militar a Catalunya, Marchin, capità general del Principat i depositari d'atribucions que volien equiparar-lo a un virrei interí.⁴⁴

Fortament dissuadit de la possibilitat d'esdevenir virrei, i desautoritzat per l'alliberament i la promoció de Marchin, Marca va renunciar a les seves responsabilitats al Principat, al maig del 1651. L'exili forçat de Mazzarino al febrer no devia ser un esdeveniment aliè a aquesta decisió.

La desaparició de Marca del panorama català coincideix amb l'inici de la fi del domini real de la Monarquia francesa sobre el Principat. La pesta que va assolir Catalunya a partir d'aquell mateix any havia provocat la sortida de Barcelona de gairebé totes les institucions de poder: la Diputació, el Consell Reial, el lloctinent militar i el mateix Marca. Poc després començava el setge de la ciutat per part de les tropes del rei catòlic. El governador Margarit va restar com a única autoritat reial francesa a la capital catalana a l'espera d'un virrei i de tropes.

En aquest sentit, diversos noms foren avançats al llarg de l'any 1651, coincidint amb l'exili de Mazzarino i la lluita dels dos grans partits de la Fronda: els *frondeurs* i els *condéens*.⁴⁵

Només al novembre del 1651 es va poder nomenar finalment un virrei: el mariscal de La Mothe. El mariscal, com hem vist, havia refusat reiteradament el càrrec el 1648 i el 1649, encara va fer-ho a la fi d'abril del 1651, malgrat que en aquesta ocasió era Condé qui li ho proposava. L'evolució vertiginosa dels esdeveniments polítics a França va donar lloc al seu retorn a Catalunya. Si la presència de Mazzarino i Le Tellier al Consell, o la seva vinculació amb Condé havien pogut obstaculitzar l'acceptació del comandament de Catalunya, la desaparició –momentània– de l'escena política dels dos primers i la revolta del príncep, no ja contra la regència o el cardenal sinó contra el mateix rei major d'edat, obrien una conjuntura propícia per al retorn honorable de La Mothe al servei de Sa Majestat.

43. Parets relata com el mateix duc Mercoeur fou víctima d'una sublevació militar que va arribar al seu mateix palau. Els soldats l'acusaven de retener al seu profit les pagues que els eren destinades, i l'amenaçaven amb no permetre que sortís de la província abans de donar-los-hi. *Memorial Histórico Español* (MHE), Volum XXII, *Crónica de Miquel Parets*, v, Madrid, 1889-1893, vol v, p. 368.

44. Aquesta decisió fou mal acollida per les institucions catalanes que observaven que Marchin no era francès sinó flamenc, nat per tant súbdit del rei d'Espanya. A més a més la seva laxitud envers la indisciplina de l'exèrcit l'havia fet impopular a Catalunya. D'altra banda, els diputats recordaven que el període mínim de duració d'un virregnat havia de ser de tres anys. No es podia per tant, recórrer a un virregnat «interí». Josep SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña...*, p. 509.

45. Els candidats foren el duc d'Elbeuf, germà d'Harcourt, el príncep de Conti, germà de Condé i el mariscal d'Hocquincourt.

La Mothe seria el darrer virrei nomenat pel rei de França que va posar els peus a Barcelona. La ciutat s'entregava a Joan d'Àustria el 13 d'octubre de 1652.

La Fronda, una revolta clientelar

La Fronda va ser el marc en el qual va transcórrer gairebé la meitat del període de sobirania efectiva de la Monarquia francesa sobre el Principat (1648-1652). Les repercussions d'aquesta complexa guerra civil a Catalunya foren decisives. En alguns casos els esdeveniments de Catalunya desencadenaren les tensions personals que estigueren presents en l'esclat de la Fronda. És evident pel que fa a la desgràcia, presó i procés de La Mothe. En el cas de Condé, la manca de mitjans que segons ell va impedir-li prendre Lleida, o la negativa a concedir-li el dret de provisió del càrrec de governador de Flix, plaça que el príncep havia conquerit, foren motius de conflicte amb Mazzarino i Le Tellier, considerats com un atemptat a l'honor del cosí del rei.⁴⁶

Un dels aspectes més reveladors del caràcter d'aquesta revolta que va marcar la història moderna de França és el paper que hi tingueren les solidaritats clientelars. En aquest sentit Catalunya, lluny de ser una excepció, va esdevenir un escenari on la dita realitat aparegué de manera clara.

El 18 de gener de 1650 Anna d'Àustria ordenava la detenció dels prínceps de Condé i Conti i del duc de Longueville. Aquell mateix dia una carta reial era enviada a les autoritats de Catalunya donant ordre d'arrestar el comte de Marchin, lloctinent de l'exèrcit francès a la província. L'estreta relació entre Marchin i Condé va motivar aquesta decisió, per prevenir una eventual reacció del general de Catalunya davant la detenció del seu amic i patró. La detenció fou preparada conjuntament per l'intendent de justícia, Bessons, Marca i el governador Margarit, qui la va dur a terme. Aquest cop de la Monarquia contra un alt oficial recordava la detenció de La Mothe, però aquesta vegada es produïa en territori català. Els enemics polítics de Margarit i Marca temeren que igual que havia passat el 1644, la detenció d'aquest alt personatge fos acompanyada de la dels seus partidaris. Josep d'Ardena i el regent Fontanella pensaven que aquest cop d'efecte aniria seguit de la seva mateixa detenció. Per enemistat comuna envers el governador i el visitador, Marchin havia esdevingut el nou campió dels antimotistes.

L'afer Marchin es va convertir en un autèntic joc de miralls de l'evolució de les relacions entre Condé i la Cort. Poc després que el príncep retrobés la llibertat, el 13 de febrer de 1651, retornant a la Cort en triomf, va obtenir l'alliberament i la promoció de Marchin a la Capitania General de Catalunya. D'aquesta manera, Condé projectava a l'escena catalana la seva hegemonia a la Cort a través de la consagració d'un dels seus clients com a primera autoritat del Principat.

En la desgràcia i en la glòria, també en la revolta Marchin apareixia com un reflex de Condé. Així el capità general de Catalunya va decidir abandonar el seu comandament emportant-se amb ell tropes i 10.000 lliures que el Consell de Cent li havia prestat per a la defensa de Barcelona, per posar aquells soldats i diners al servei de la guerra que el Gran Condé feia al rei.

La Mothe durant el seu segon virregnat (1651-1652), tampoc no es va desinteressar dels esdeveniments que agitaven la política francesa. Durant el seu heroic esforç i l'entrega total a la missió que li havia encomanat el rei: defensar Barcelona —empresa que gairebé li va costar la vida—, el virrei va mantenir, això no obstant, els seus contactes discrets amb els diferents partits enfrontats amb la Cort, la *vieille Fronde* entorn el duc d'Orleans i els partidaris de Condé.⁴⁷ La Mothe havia estat una de les grans figures d'aquella revolta i mai no se'n va desvincular totalment.

Però quines conseqüències podia tenir aquest fet en la clientela catalana que havia constituït el virrei durant els anys 1641-1644? Estaven disposats els motistes catalans a seguir-lo pel camí de la revolta contra Mazzarino i la Regent? De la solidesa i pervivència dels llaços entre La Mothe i els seus partidaris al Principat tenim la prova en el préstec d'una quantitat de diners a Margarit l'any 1649, moment en què el mariscal destacava com a dirigent *frondeur*.⁴⁸ De fet, per molt que Margarit s'hagués deixat estimar per Mazzarino, rebent d'aquest gràcies i promocions després de la desgràcia de La Mothe, el governador no va renunciar a la seva amistat lleial envers l'antic virrei. En els mesos que van seguir a la detenció de La Mothe, Margarit va intentar organitzar una resposta des de Catalunya per pressionar la regència a fer marxa enrere. Conducta que es va repetir durant el procés del

46. Per a l'afer del govern de Flix cf. BNF, Baluze 254.

47. Fernando Sánchez Marcos assenyala els contactes de La Mothe amb Condé i la possibilitat de negociacions secretes entre el mariscal i els alts comandaments espanyols per lliurar la ciutat contravenint les ordres reials. Cf. Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña y el Gobierno central tras la guerra de los segadores, 1652-1679: el papel de Don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central*, Barcelona: UB, 1983, p. 42. Fabro Bremudán, secretari de Joan d'Àustria, relata com els espanyols interceptaren diverses cartes de La Mothe adreçades al duc d'Orleans i a Condé, de contingut comprometedor. Cf. Francisco FABRO BREMUNDÁN, *Historia de los hechos del Serenissimo Señor Don Juan de Austria, en el principado de Cataluña*, Saragossa, 1673, p. 198.

48. La Mothe havia prestat 1.000 lliures *tournois* a Margarit el 12 de febrer de 1649 tal com quedava expressat en l'inventari de la fortuna del mariscal fet en ocasió de les seves noces. Cf. Archives Nationales (AN), 101 Archives Privées, f. Gramont, série B, reg. 13 («Succession de M. Le Mareschal de La Mothe»), cartró 4, llig. 2, Inventari fet el 15 de novembre de 1650.

mariscal el 1647. En aquesta ocasió, Margarit va aconseguir promoure una defensa catalana del processat per mitjà de testimonis escrits de diferents personalitats i institucions del país. En ambdues ocasions la Cort li va cridar l'atenció a través de Marca o de l'agent a París del governador, Magí Sevillà. El cardenal Mazzarino es mostrava sorprès i irritat de veure com aquell home que tant s'esforçava a afavorir entre tots els altres catalans no li mostrava una devoció total. Així ho va manifestar a Sevillà dient-li que no comprenia: «*que podia obligar a Don Joseph de Marguerit para señalarse tan gran defensor del Mariscal de la Mota, quando el mariscal ni todo su linaje podrian hazer en cien años tanto como él le podría ençalçar en menos de medio quarto de hora*». ⁴⁹

Vacil·lant entre la seva lleialtat envers La Mothe i la relació interessada que mantenia amb Mazzarino, el governador va flirtejar potser amb el moviment d'oposició contra el primer ministre durant la Fronda. Una carta seva adreçada a la reina comparava la mala gestió de Mazzarino a França amb la del seu germà a Catalunya, i demanava a la regent que pel bé de la pau civil acomiadés el primer ministre. L'autenticitat d'aquest document resta a determinar, car la sola versió que coneixem es un exemplar imprès i conservat entre el prolífic gruix de la literatura pamfletària antimazzarina. ⁵⁰

Un altre document que fa planar sobre Margarit vel·leïtats de *frondeur* és la *Historia de Cataluña* escrita pel Dr. Sevillà. Aquesta obra rigorosa i fiable, d'un excepcional interès per conèixer la història de la Catalunya borbònica, deixa endevinar per moments una certa animadversió envers Mazzarino. En diversos passatges, en especial en aquells on s'evoca la caiguda en desgràcia de La Mothe l'autor acusa veladament el cardenal i Michel Le Tellier de ser-ne els responsables. L'autor afirma que a causa de la seva fidelitat envers el mariscal, particularment durant el seu procés, Margarit hauria acabat per esdevenir víctima de la rancúnia del primer ministre: «*los dias, los meses y aún los años han dado testigo que aquella ocasión trasiégó la Fortuna de la Casa de Marguerit en Francia*». ⁵¹ Una crítica tan transparent contra Mazzarino només podia haver estat escrita durant la Fronda. Això explicaria tant la fi sobtada del relat que s'atura al 1649 –Sevilla va viure a París encara vuit anys, fins a la seva mort al 1657– com el fet que mai no es publicués.

Que la regent i el primer ministre toleressin la complicitat de Margarit amb La Mothe, exonerant-lo de responsabilitats en el moment de la desgràcia i procés del virrei (1644-1647) i deixant-li passar les seves maniobres en favor d'aquest, tant com que no se li exigissin explicacions durant la Fronda, revela fins a quin punt se'l considerava el pilar de la Catalunya borbònica. La descoberta de les successives conspiracions antifranceses, dirigides sempre en primera instància contra el governador, reforçaren aquesta certesa íntima de la Cort. Si Margarit com La Mothe foren considerats peces clau de l'escaquer polític català al començament i a la fi del període francès era perquè apareixia com una evidència que per a aquells dos homes la permanència de Catalunya al si de la Monarquia dels Borbó i l'interès personal eren causes indissociables. Per a La Mothe es tractava del ducat de Cardona, per a Margarit de mantenir l'hegemonia política, social i familiar que havia assolit en abraçar la causa francesa. Una realitat que es va manifestar amb dimensions heroïques i dramàtiques durant el temps que va durar el setge de Barcelona. A risc de la vida i de gastar llurs fortunes, La Mothe i Margarit van resistir en una ciutat esdevinguda un enorme cementiri i desertada per la resta d'autoritats –excepte el Consell de Cent. Les tropes franceses abandonaven definitivament Barcelona el 13 d'octubre de 1652, el mateix dia que Condé, vençut per les tropes reials, sortia de París. La Fronda i el domini efectiu de França sobre Catalunya finaven amb una simultaneïtat significativa.

Epíleg: de l'irredemptisme borbònic al Tractat dels Pirineus (1652-1659)

La fi de la Barcelona borbònica va implicar una descontextualització del virregnat francès. A partir de llavors, la Monarquia, que havia finalment superat els trasbalsos de la Fronda, va reivindicar la legitimitat de la seva sobirania perduda sobre el Principat. El manteniment i la refundació del sistema institucional català a Perpinyà (1653-1654): virrei, Consell Reial i Diputació, traduïen la necessitat de mantenir viva l'esperança d'una reconquesta de la totalitat del territori.

Al mateix temps, una decisió, que sovint ha passat tan desaperebuda, com la reerecció del ducat de Cardona sobre les terres de Picardia del mariscal de La Mothe, revelava l'escepticisme amagat darrere d'aquest discurs irredemptista, que de fet tenia més de possibilisme polític i estratègia diplomàtica.

El virregnat va esdevenir un mitjà de promoció important en la política de «reequilibri» de forces entre l'aristocràcia i la reialesa a l'endemà de la Fronda. ⁵² Amb el prestigi afegit de la rellevància que va assolir el front

49. BNF, f. espanyol 106, *Historia de Cataluña* de Magí de Sevillà, vol. III, p. 304.

50. Bibliothèque Victor Cousin, *L'ambassadeur des états de Catalogne envoyé par Don Joseph de Marguerite, à la Reyne Mère du Roy, touchant les affaires de cette Province, et la Paix particulière et générale*. París, Claude Morlot, 1649.

51. BNF, f. espanyol 106, *Historia de Cataluña* de Magí de Sevillà, vol. III, p. 304.

52. El mariscal d'Hocquincourt fou recompensat per la seva fidelitat durant els temps difícils amb el comandament a Catalunya. El 1654, fou Armand de Borbó, príncep de Conti, qui, reconciliat amb Mazzarino i perdonat per la Cort, va ser nomenat virrei. El càrrec formava part dels beneficis d'aquesta reconciliació, segellada de manera ostensible amb el matrimoni del jove príncep amb una neboda del cardenal. Conti trobava ara una ocasió per fer les seves proves d'armes i per incorporar-se honorablement al servei del rei.

català en el camp diplomàtic, com a factor condicionant de la conclusió de la pau amb Espanya. Resta per veure quina fou la naturalesa del virregnat de Catalunya entre el 1652 i el 1658 –any de la seva extinció–, descartant la idea d'un buidatge de contingut polític del càrrec, en benefici d'un caràcter exclusivament militar.

A la fi de la campanya del 1658 amb la suspensió dels combats prèvia a la fase final de les conferències de la Pau dels Pirineus, podem dir que la institució virregnal desapareixia del si de la Monarquia francesa.⁵³

53. Desaparició no definitiva, atès que el 1697 Lluís XIV va signar lletres patents de virrei i capità general de Catalunya en favor del duc de Vendôme, Lluís-Josep de Borbó, precisament fill del duc de Mercoeur. Cf. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancilleria, Registro, Intrusos (interregne de Lluís XIII i Lluís XIV de França), Varia.